

HOEVEEL POTEN HEEFT EEN OCTOPUS?

Flip van Doorn & Jonah Kahn

Hoeveel poten heeft een octopus?

HET GROTE BOEK VAN
DE NUTTELOZE KENNIS

2019

THOMAS RAP
AMSTERDAM

Copyright © 2019 Flip van Doorn & Jonah Kahn
Copyright illustraties © Lucas van Hapert
Omslagontwerp bij Barbara
Vormgeving binnenwerk CeevanWee, Amsterdam
Druk Bariet Ten Brink, Meppel
ISBN 978 94 004 0418 2
NUR 400

thomasrap.nl

Voorwoord

De Britse filosoof Bertrand Russell was een groot liefhebber en pleitbezorger van nutteloze kennis. Hij stelde dat een abrikoos hem zoveel beter smaakte sinds hij wist waar de vrucht en het woord vandaan kwamen. Sterker nog, Russell vond dat je van nutteloze kennis zelfs een beter mens werd.

Wij zijn het daar vanzelfsprekend helemaal mee eens. Mensen die van nutteloze kennis houden – en zeker zij die er boeken mee vullen – zijn buitengewoon fijne mensen. Maar bestaat er wel zoiets als nutteloze kennis? En is uiteindelijk niet alle kennis nutteloos?

Navelpluis migreert opwaarts, een bruinvis is niet bruin noch een vis en het Filipijns spookdier heeft relatief gezien de grootste ogen van alle zoogdieren. Hoe futiel ze ook mogen lijken, deze simpele feiten zeggen meer over ons dan menig wetenschappelijk proefschrift. Nutteloze kennis komt niet alleen van pas bij een pubquiz, een potje Trivial Pursuit of een televisiespelletje. Het is het weefsel dat ons bindt, het biedt een kijkje onder de motorkap van de maatschappij. Daarover gesproken: de eerste automobilist in de geschiedenis was een vrouw. Met een hoedenspeld en een kousenband voerde Bertha Benz tijdens de eerste autorit ooit reparaties uit aan het prototype dat haar man Carl ontwikkelde.

Het zijn zomaar wat voorbeelden van kennis die nauwelijks

praktische waarde heeft. Je kunt een rijk en voldaan leven leiden zonder er maar het minste idee van te hebben. Maar de waarde ligt nu juist in het feit dat je er niets aan hebt. Los van de vraag naar het nut: kennis kan in zichzelf plezier dragen. ‘Het zijn de nutteloze dingen die het leven de moeite waard maken,’ aldus de Britse schrijver Stephen Fry.

Bij de selectie van de stukjes over nutteloze kennis hanteerden we twee voorwaarden: het mag geen enkel praktisch nut dienen en het moet een glimlach op je gezicht toveren. Is dit het geval, dan spreken wij van een geslaagd nutteloosje.

Een deel van de nutteloosjes in dit boek verscheen eerder in dagblad *Trouw*. De krant heeft een roemrucht verleden als het op nutteloze kennis aankomt. Dat begon met het Nederlands genootschap ter bevordering en verbreiding van nutteloze kennis – kortweg *NGTBEVVNK*. Dit genootschap vulde tussen 1989 en 1994 wekelijks een pagina met uitgebreide verhalen in de marge van de actualiteit, of ruimschoots daarbuiten. Het kon gaan over de vraag waarom koningin Beatrix tijdens haar staatsbezoek aan Ierland geen spechten zou tegenkomen, maar net zo goed over de schoenmaat van de beroemde ballerina Anna Pavlova, de redenen waarom ’t kofschip inferieur is aan ’t fokschaap, de Turkse invloed in Coevorden of het wonderlijke feit dat stationsklokken op de hele minuut altijd even stilstaan.

Tussen 2014 en 2018 voorzag de rubriek ‘Nutteloze kennis’ in veel kortere stukjes, maar het idee was hetzelfde. Zo kwamen lezers van *Trouw* erachter hoeveel poten een octopus heeft, waarom de Spanjaarden een omgekeerd vraagteken gebruiken en dat de langste marathon 54 jaar, 8 maanden, 6 dagen, 5 uur, 32 minuten en 20,3 seconden duurde. De mooiste bijdragen uit deze rubriek – alsmede veel vers nutteloos materiaal – zijn gebundeld in dit kloekke boek.

Flip van Doorn & Jonah Kahn, mei 2019

Octopus

Als iemand je in een onbewaakt moment vraagt hoeveel poten een octopus heeft – en dat zou zomaar een keer kunnen gebeuren – dan weet je dat je op je hoede moet zijn. Het geheide antwoord, ‘acht’, kan het natuurlijk niet zijn; zoveel is duidelijk. Maar hoeveel dan wel?

Marinebiologen zijn erachter gekomen dat een octopus twee van zijn acht tentakels gebruikt om zichzelf voort te bewegen over de zeebodem. De overige zes gebruikt hij om te eten. Een octopus heeft dus twee poten en zes armen.

Aardig detail: een van die zes armen gebruikt de mannetjes-octopus ook om te paren. Om het sperma over te brengen stopt hij deze arm in een gat in de kop van het vrouwtje. De ‘paringsarm’ breekt tijdens de daad meestal af, maar geen nood, hij groeit binnen een jaar weer aan.

De eerste autorit

Vrouwen achter het stuur. Sommigen doen daar lacherig over, maar de eerste automobilist was mooi een vrouw. Dat zit zo. In 1886 vond Carl Benz in zijn werkplaats in Mannheim de automobiel uit. Het leek een kleine koets op drie wielen, maar in plaats van paarden zorgde een verbrandingsmotor voor de aandrijving. Benz maakte wat proefritjes in de stad en vroeg patent aan, maar een succes werd zijn uitvinding niet. Het publiek was sceptisch.

Tot de dag waarop zijn vrouw besloot achter het stuur te kruipen. Terwijl haar man nog lag te slapen, stapte Bertha Benz-Ringer in een van de prototypen. Met hun twee zonen reed zij van Mannheim naar het huis van haar moeder in Pforzheim, 104 kilometer zuidelijker. Met een hoedenspeld en een kousenband voerde ze onderweg reparaties uit. Toen de brandstof op was, kocht ze bij de stadsapotheek van Wiesloch een fles ligroïne, een soort

wasbenzine. Op de terugreis, drie dagen later, voorzag een schoenmaker de remmen van nieuw leer.

Behalve een pleziertochtje was de autorit van Bertha Benz en haar zonen ook een onbedoelde publiciteitsstunt. Ze bewees dat de uitvinding van haar man geschikt was om grote afstanden mee af te leggen en ze kreeg zoveel aandacht in de pers dat de motorwagen vol in de belangstelling kwam te staan. Carl Benz erkende later dat hij de doorbraak van zijn automobiel aan de waaghalzerij van zijn echtgenote te danken had.

Automobilisten van nu kunnen overigens dezelfde wegen volgen waarover de eerste auto reed. De Bertha Benz Memorial Route is een toeristische autoroute door de regio Baden. Een van de bezienswaardigheden onderweg is de stadsapotheek van Wiesloch, die officieel te boek staat als 's werelds eerste tankstation.

¿Vanwaar dat omgekeerde vraagteken?

Je kunt veel van Spanjaarden zeggen. Bijvoorbeeld dat ze geen tandenfee hebben maar een tandenmuis: Ratoncito Pérez. Die doet niets anders dan onze fee, maar toch. En ja, ze eten varkensoren, schapendarmen en stierenballen, want als je toch dieren opeet, waarom dan niet helemáál?

Maar misschien wel het eigenaardigst is de Spaanse gewoonte om het vraagteken en het uitroepteken omgekeerd af te drukken. Dat wil zeggen, in geschreven Spaans begint een vraagzin met een omgekeerd vraagteken om, net als bij ons, met een gangbaar vraagteken te eindigen. Voor het uitroepteken geldt dezelfde regel. ¿Waarom in hemelsnaam?

Het heeft er alles mee te maken dat het Spaans de omdraaiing van onderwerp en persoonsvorm niet kent waarmee we in het Nederlands een mededeling ('Je komt morgen') in een vraag veranderen ('Kom je morgen?'). 'Vienes mañana' kan in geschreven Spaans dus twee dingen betekenen, en dat is niet handig. Wie de zin voorleest, kan slechts met de intonatie aangeven welke van de twee wordt bedoeld.

De Koninklijke Spaanse Academie bedacht in 1754 voor dit probleem het omgekeerde vraagteken. De lezer die dit aan het begin van de zin ziet staan, weet direct dat het om een vraag gaat en dat het toonniveau dus omhoog moet. ¡Wat een vondst!

Er zijn ook zinnen die strikt genomen een vraag zijn, maar tevens duidelijk een uitroep, zoals 'Wie denk je dat je bent!?' Spanjaarden schrijven in zo'n geval '¿iQuién te crees que eres!?' Of je daarbij begint met een omgekeerd vraag- of uitroepteken is om het even, zolang het ene teken maar aan de buitenkant staat en het andere aan de binnenkant.

Je kunt de omgekeerde tekens overigens zelf maken door op het toetsenbord de AltGr-knop (rechts naast de spatiebalk) te combineren met de toets waar het vraag- of uitroepteken staat.

Componist Willem Spark

Wie nog nooit een muziekstuk heeft beluisterd van Willem Spark, hoeft zich niet te schamen. De Brits-Nederlandse componist heeft nooit een noot op papier gezet. Sterker nog: hij heeft zelfs niet bestaan. Toch is er een straat naar hem vernoemd, de Willem Sparkweg in Sint-Michielsgestel.

Voor de goede orde: de Willemsparkweg in Amsterdam is genoemd naar het Willemspark, dat de naam draagt van koning Willem I. De Duitsers hadden er tijdens de Tweede Wereldoorlog een handje van straten te hernoemen die de naam droegen van leden van het Koninklijk Huis. Om te voorkomen dat de Willemsparkweg in de Amsterdamse componistenbuurt dat lot zou treffen, verzon een groep vooraanstaande intellectuelen Willem Spark. Wellicht was het ook deels uit verveling. De groep wetenschappers, politici en schrijvers leefde als gijzelaars van de bezetters in het seminarie Beekvliet in Sint-Michielsgestel. Het regime was mild, de bannelingen hadden de vrijheid lezingen, cursussen en discussies te organiseren. Dankbaar onderwerp was Willem Spark, tijdens een lezing werden zijn levensloop en het belang van zijn werk belicht en er werden zelfs muziekstukken van hem uitgevoerd. Het bosje dat door gijzelaars in de buurt van Beekvliet werd aangelegd, kwam in de volksmond al snel het Duitse Bos te heten. Aan de rand van dat bos ontstond later een nieuwe woonwijk. In 1986 was er sprake van dat een van de straten in de wijk de naam Duitse Bos zou krijgen. Daarop volgde een initiatief om in plaats daarvan de gijzelaars van Beekvliet te eren met een heel andere straatnaam. De gemeenteraad ging akkoord en sindsdien heeft Sint-Michielsgestel naast een Gijzelaarsstraat ook een Willem Sparkweg.

Het was niet Hans Brinker

Hansje Brinker, wie kent hem niet? De dappere knaap die zijn vinger in de dijk stopte, symbool van de Hollandse strijd tegen het water. Een mooi verhaal, met maar één probleem: het was niet Hansje die zijn vinger in de dijk stopte.

Wat wel klopt is dat we deze folklore te danken hebben aan Mary Mapes Dodge, een Amerikaanse die in 1865 het boek *Hans Brinker, or The Silver Skates: a story of life in Holland* schreef, nog altijd een klassiek jeugdboek in de Verenigde Staten. Twee jaar later werd het vertaald als *Hans Brinker, of De Zilveren Schaatsen*. Hoofdpersoon in het boek is natuurlijk Hans Brinker, een vijftienjarige jongen die meedoet aan een schaatswedstrijd dwars door Holland. Hij hoopt de prijs te winnen – een paar zilveren schaatsen – om zo zijn zieke vader te kunnen genezen.

In hoofdstuk 18 van het boek komt een verhaal voor getiteld ‘De Held van Haarlem’. Kinderen op een school moeten er om de beurt een stukje uit voorlezen. Dit verhaal gaat over de zoon van een Haarlemse sluiswachter die op een stormachtige middag een gaatje in de dijk ontdekt. Hij steekt zijn vinger erin en houdt dat een avond en een nacht vol. Deze jongen had echter geen naam, althans niet in het verhaal. In de loop der tijd werd Hans Brinker vereenzelvigd met de naamloze held van Haarlem, maar hij was het dus niet.

Aan de IJdijk in Spaarndam staat sinds 1950 een beeld van een jongen met zijn vinger in een dijk. De tekst op de sokkel maakt duidelijk dat men hier de feiten goed op een rij had. Deze jongen is naamloos en wordt slechts omschreven als ‘de knaap die het symbool werd van de eeuwigdurende strijd van Nederland tegen het water’.

Nachtwachtsleuf

Alle kunstwerken in het Amsterdamse Rijksmuseum zijn formeel in het bezit van het Rijk, op één na. *De Nachtwacht* van Rembrandt is eigendom van de stad Amsterdam. Pas halverwege de negentiende eeuw groeide het uit tot een nationaal symbool. Nadat België zich in 1830 had afgescheiden van het koninkrijk, had Nederland behoefte aan een werk dat de nationale schilderkunst vertegenwoordigde.

Toen architect Pierre Cuypers in 1876 de opdracht kreeg het museumgebouw te ontwerpen, was *De Nachtwacht* zijn uitgangspunt. Het museum kreeg het uiterlijk van een kathedraal, de aandacht van de bezoekers werd geleid naar het hoogaltaar der kunsten.

Tijdens de verbouwing die in 2013 werd voltooid, zijn de oorspronkelijke decoraties hersteld en kreeg het museum weer de allure die Cuypers het meegaf. Via de statige voorhal en de werken van de Hollandse meesters in de eregalerij bereiken bezoekers in de Nachtwachtzaal het doek dat als een heilig relikwie onze nationale trots belichaamt.

Wie oplet, ziet in de parketvloer voor het schilderij enkele naden. Het zal geen toeval zijn dat in 1934, een jaar nadat Hitler in Duitsland aan de macht kwam, de directie van het museum een sleuf in de vloer liet aanbrengen. Een bovenmaatse brievenbus waardoor *De Nachtwacht* in geval van een calamiteit in zijn geheel kon worden geëvacueerd.

Deze Nachtwachtsleuf is ook goed te zien in het plafond van de fietserstunnel onder het museum. Wegens oorlogsdreiging werd het doek in 1939 langs deze nooduitgang in veiligheid gebracht.

Het grootste deel van de Tweede Wereldoorlog lag het opgeslagen in de grotten onder de Sint-Pietersberg bij Maastricht.

Voor het laatst is de sleuf gebruikt in 2013, toen *De Nachtwacht* weer naar zijn vaste plek werd gehesen.